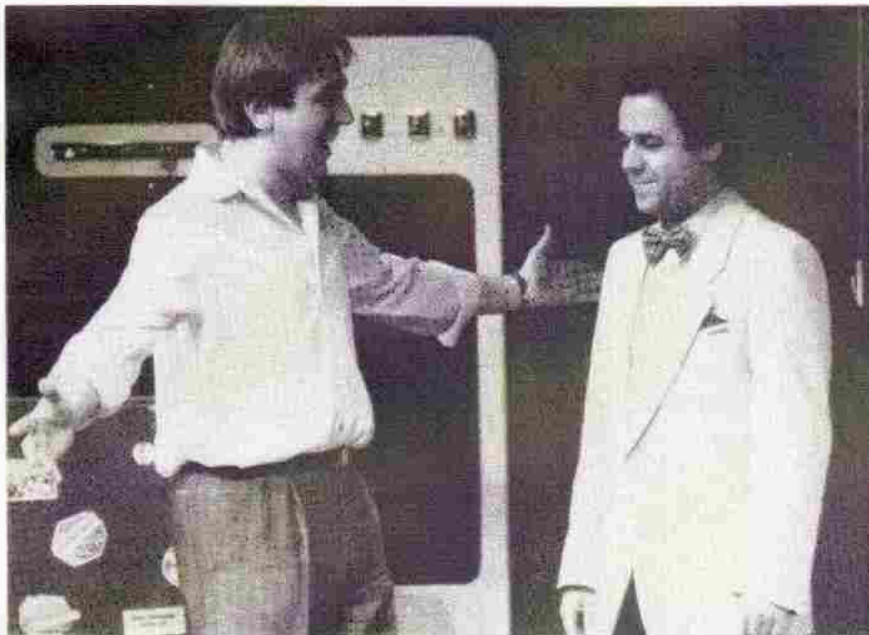

Paso: Ön is lehet gyilkos! (Vidám Színpad). Böröndi Tamás és Straub Dezső (MTI-fotó)

nem tudom Róna Katalinhoz hasonlóan elmarasztalni tevékenységét az *Ön is lehet gyilkos!* című bűnügyi vígjátékban. Itt a rendezőnek a szokványhelyzetekkel kell fölvennie a harcot, és Pethes György dicséretére legyen mondván, mindig tartogat valami meglepőt a néző számára. Végül a *Volt egyszer egy Wadkelet* című kabarét szerkesztő-rendező-ként Szenes Iván és Bodrogi Gyula jegyzik. Ok is ludasak abban, hogy ez a műsor ennyire félresikeredett, és hogy a színészek - köztük maga Bodrogi Gyula is, aki bizonyára nem tudta önmagát kontrollálni - a rosszabb fajta manírjaikat és modorosságaikat hozzák elő.

Ritka az az előadás a Vidám Színpadon, ahol szinte valamennyi színész annyira a helyén volna, mint a *Justitia kombinéban* előadásán. Kitűnő Csákányi László a megyei bíróság erénycsászár elnökének és a félrelépésen rajtakapott, majd fölzarvazott férjnek a szerepében, akárcsak a bártünderként kellemes idomait mutogató, derűsen komédiázó Urbán Erika. Az ostobaságot és a hódítási vágyat egyaránt jól érzékelteti miniszterként a mind egyénibb hangú Buss Gyula. Néhány epizodista, például a gyáva, megrettent tisztviselőként Horváth Gyula, az angolul tökéletesen beszélő kedélyes közrendőrként Vajda Károly, valamint a bájzosan tetszelgő Szűcs Andrea és Dzsupsin Ibolya kitűnően illeszkednek a kellemesen szórakoztató előadásba. Ez kevésbé mondható el a most jobbra rutinjából élő Horváth Tivadarról, aki roppant átlátszóan intrikál, valamint a lenge kosztümben is föl-föltűnedező Lorán Lenkéről, aki olykor túlzásokra ragadtatja magát.

Egysíkú szerepében ezúttal is kiváló

Gálvölgyi János, aki az erkölcsöket védelmező, de szállodai szobájában azokat sárba tipró képviselőt alakítja a *Délután a legjobb* című bohózatban. Alakítása valószínűsítő színpadri remekelés, amit Voith Ágiról a látott előadásban aligha lehetett elmondani. Gálvölgyinek méltó társa a mind erőteljesebb egyéniséggé fejlődő Straub Dezső, aki a félénk és a szerelemben tapasztalatlan titkárt játssza. Simorjay Emese alakította sok eredeti humorral és pikantériával a légyottra érkező igyekvő titkárnőt, és különösképpen Kósa András volt kitűnő egy szolgálatkész és ezzel nagyon sok bonyodalmat, galibát okozó bamba kínai pincér szerepében. Kétségtelen, hogy az *Ön is lehet gyilkos!* szereplői közül viszonylag kevés színészt lehet kiemelni. Talán csak Kibédi Ervin tűnt ki egy állandóan gyanakvó, nem túlságosan okos és szemfüles detektívfelügyelőként, kicsiny szerepében pedig az akkor még főiskolás Sajgál Erika és a másutt már előnyös oldaláról megismert, eredeti tehetségű Gergely Róbert.

A kabaréműsorban aligha nevezhető meg bárki is, aki felülmúlta volna az átlagot. Egy-egy epizódban a most is jól mulattató Gálvölgyi János, Kibédi Ervin, valamint Verebély Iván, Szuhay Balázs, Farkas Kati és Urbán Erika szereplése említhető meg, a többiek közül aligha szükséges szót ejteni. Pedig azok is, akik ezúttal kimaradtak a névsorból, korábban már bebizonyították, hogy a látott előadásnál jóval többre képesek. Mindhárom darab díszleteit Bakó József tervezte - a kabarénál indokolt szerénységből nincs feltüntetve a tervező neve -, és e művész kitűnően ért ahhoz, hogyan kell kis színpadon is gazdagságot, jólétet árasztó, ugyanakkor bőséges játékteret nyújtó szobabelsőket készítenie.

P. MÜLLER PÉTER

A degenerálódás távlatai

A Kutyaszív
a Katona József Színházban

A Gothár Péter által színpadra alkalmazott és rendezett *Kutyaszív*-előadás második részében a színpadot határoló széles, a professzor lakását megtöltő polcon jobbra egy akvárium látható. Egy ponty úszkál benne. Amikor Bulgakov hőiséhez az utolsó jelenetek egyikében berontanak a lakóbizottság proletárai, a lövöldözés során kilyukad az akvárium, s a víz előbb széles, majd egyre apadó sugárban a színpadi deszkákra folyik. A mit sem sejtő hal előbb nyugodtan tovább úszkál, ám idővel lesüllyed az apa-dó vízzel az akvárium fenekére, s ott reménytelenül tátogat. Mire a ponty megdöglene, lemegy a függöny.

Ez, a rendező által az előadásba bevont mozzanat a kisregényben is gyakran felbukkanó *vízmotívumhoz* kapcsolódik. Az előadás kezdetén, amikor a leforrázott kutyát Preobrazsenszkij megtalálja, a színpad hátsó traktusának ereszeről hosszú fűrtökben csurran le az esővíz. A professzor a moszkvai belváros tekintélyes lakóépületének, a Kalabuhov-háznak kicsiny, redőnyös üzletekkel tarkított bejárójába esernyővel érkezik. Az üzlet fölött cirill betűkkel áll a magyar felirat. (Ezt a nyelvvégítést pár éve a Gothár rendezte kaposvári Gözfürdőben is láthattuk.)

A víz a professzorral nem jut be a lakásba (a doktor állandó problémája a kalocsnik helyzete), elárasztja viszont a szalont akkor, amikor az ifjú és lelkes proletárok (a lakóbizottság tagjai) berontanak a hétszobás lakásba, azzal a céllal, hogy lefoglalják a hét szoba valamelyikét. Ruhájukból ömlik a víz: egyikük csizmájából egy kannányit borít ki, másikuk a kucsmájából önt ki egy litert. A jelenet során a szobalány, Darja (Csomós Mari) újságpapírt tereget le a padlóra, erre állítja a négy proletárt. Egyikük a talpáravalót felkapja, és tanulmányozni kezdi, a kultúros kislány pedig a kezében szorongat egy magával hozott - és ronggyá ázott - paksamétát. Ennek megvételeire agitálja a jelenet végén a professzort („a német gyerekek javára”).

A *Kutyaszív* egyik epizódjában a már beültetett humán mirigyek következtében emberalakot öltő lény benn reked a fürdőszobában, s nem tudja elzárni a csapot. A végül kívülről felfeszített ajtón át a víz (a Katona József Színházban is)

beömlik a szobába, szőnyegekkel próbálják felitatni. A nedvesség, a folyadék, ami így fokozatosan áthatja a finom és kulturált professzor otthonát, az akvárium képben kap kettős értelmet. Az át-lőtt üvegfal nemcsak a hal pusztulását jelenti, hanem a Kalabuhov-házét is. Ekkor már szinte semmi sem ott van, ahol lennie kellene: a víz nem a fürdőben van és nem az akváriumban, hanem a pad-lón, s ez nemcsak a közegét vesztett hal vergődésével jár, hanem a kultúrájától és civilizáltságától megfosztott ember kétségbeesett néma tátogásával is.

1925 januárja és márciusa között írta Bulgakov ezt a kisregényét, s miután a szovjet nép éretté vált a vele való megismerkedésre, a mű rövidesen, azaz 1987 júniusában meg is jelent a Znamjában (a. m. lóban). Magyarul ezt követően alig egy év múltán adta ki az Európa Könyvkiadó, Hetényi Zsuzsa fordításában. A Katona-beli előadás, illetve az adaptáció e kiadás alapján készült. A történet szerint egy, az ivarmirigyek kutatásában és gyógyításában jeleskedő orvos a NOSZF után hét évvel egy kóbor kutyába beülteti egy (mint utóbb ki-derül) proletár ivar- és agyalapi mirigyét. A kutya emberalakot ölt, az eredmény - kulturális és civilizációs szempontból - azonban katasztrofális. A de-generálódás távlatai már hatvannégy évvel ezelőtt is félelmetesek. Így végül a professzor egy fordított előjelű operációval helyreállítja az eredeti állapotot - de, sajnos, csak a kutyában.

Ahogy tavaly a kaposvári *Az ongyilkos*-előadásban megszuhintotta a nézőt a húszas években írott darab hat évtizedes igazságának metsző hidege, úgy a *Kutyaszív* esetében is átélhetjük azt a li-dérces élményt, hogy Bulgakov már 1925-ben megsemmisítő kritikáját adta az egész ambiciózus történelmi vállalkozásnak. (Sztálin 1924 decemberében hirdette meg a „szocializmus egy országban” elvét és jelszavát.) A mű igazsága azonban nem a múlt igazsága, és az elő-adásé sem az. Az áthallások nem a rendezés számlájára (vagy javára) irandók, hanem abból erednek, hogy az első nyilvánosság csak most, bő hetven év múltán ad teret annak a nézetnek, mely e kelet-európai vállalkozás távlatait kilátástalannak tekinti.

Bulgakov kultúrkritikai nézőpontból mond ítéletet a „proletárról” és az általa képviselt társadalmi berendezkedés-ről. Ez a nézőpont konzervatív, azaz a múlt értékeinek védelmében megfogalmazott. A kutyából prolivá vedlő alak mellett az író a professzorról és környezetéről is szatirikus képet ad. Az elfajuló

kísérletezést, a házigazda megcsontosodott szokásait sem apologetikus módon ábrázolja. De a kulturáltság szempontja a hangsúlyt mégis a kutya-proletár alakjára teszi. „Maga a legalacsonyabb fokán áll a fejlődésnek” - mondja (a kisregényben Gömbösnek, az előadásban Galambosnak nevezett személyről) a professzor. Ezt a megállapítást a mű egésze bizonyítja.

Gothár Péter a kilenc fejezetből és egy epilógusból álló mintegy százoldalmi szövegből kétrészes színjátékot szerkesztett. A színpadi változat szinte maradéktalanul tartalmazza a kisregény epizódjait (semmilyen lényeges jelenet nem hiányzik az adaptációból), s az előadás egy-egy színpadi motivumban, szerepértelmezésben tovább is építi a szöveget. Így a kisregényben éppen csak megemlített Darjából Csomós Mari alakításában jellegzetes karakter és kulcsfigura lesz. A cseléd végigmorogja az előadást, minden megjelenésekor (porsívózás, tálalás, kerékpározás stb. közben) ugyanazt a néhány mondatot ismételteti. A vörös október történelmi képeit idéző, háborogva-zsörtölődve elmormolt mondatokat. „Akkor rontották el az egészet” - dohogja.

Preobrazszkij és utóda-tanítványa, Bormental doktor az előadásban hasonlítanak egymásra. Vajda László és Máté Gábor maszkja számos rokon jegyet mutat (fémkeretes szemüveg, szakáll, frizura, öltöny stb.), s előadásvégi beszélgetésük során ezt a hasonlóságot - a ta-

nítványnak mesterével való azonosulását - a játék még jobban kiemeli. A professzor *itt* a lakásába folyton behatoló lak. biz. elnöknek képtelen megjegyezni a nevét, sosem talál rá arra, hogy Svonder.

A színjátékban addig a fordulópontig, amíg a kisregényben a kutya nézőpontjából látjuk az eseményeket, néhány monológ érvényesíti ezt a belső aspektust, a személyében a felismerhetetlenségig kutyává maszkírozott Balkay Géza alakításában. Szükségképpen hiányzik az adaptációból Bormental doktor naplója (s így nézőpontja). A számos dialogizált jelenet zöme viszont csorbítatlanul, sőt itt-ott tovább írva került át a színpadi változatba. A szereplők között - az eddig említettek kivételével - jelen van még Fjodor, a ház portása (Újlaki Dénes), Zina, a professzor szobalánya (Bertalan Ágnes), valamint két páciens (Hollósi Frigyes és Végvári Tamás) és a lakóbizottság négy tagja (Csányi János, Csonka Ibolya, Csendes Olivér és Ternyák Zoltán).

Az előadás kezdetén Selmeczi György nyomasztó atmoszférát sugárzó zenéje szólal meg. Amikor felmegy a függöny, Khell Zsolt díszletét látjuk, mely olyan, mintha a Katona József Színházzal szomszédos Párizsi-udvar folytatása volna. Sötétbarnára pácolt faburkolat, a szabálytalan alakú belső udvart tagoló apró, be-zárt üzletek. Egyedül egy, a színpad jobb oldalán levő bolt ajtajának vasredőnye van combmagasságig felhúzva. A szín-

Bulgakov: Kutyaszív (Katona József Színház). Vajda László (Preobrazszkij) és Hollósi Frigyes (Első beteg)

Jelenet az előadásból: Vajda László, Csonka Ibolya, Ternyak Zoltán és Csenedes Olivér

pad közepétől kissé balra nyílik a Kalabuhov-ház professzori lakásába felvezető kétszárnyú üvegajtó, mögöttes ott lát-ható a lépcsősor. A nyitóképből a következő jelenetbe történő gyors és technikailag remekül megoldott váltást követően már az emeleten, Preobrazsenszkij lakásában vagyunk. Az üvegajtó itt, a játéknak a továbbiakban állandó hely-színéül szolgáló szobából az előszobába vezet. A színpadi térbe plafonig érő széles, barna polcok tolhatók be, rajtuk - üveglapokon - különféle edényekben emberi szervek (utalván a professzor munkájára). De van a polcon írógép, te-lefon, kitömött bagoly, nagyítóüveg és még sok minden más.

Míg a második jelenetben Darja por-szívózik, Zina a szoba közepén állva tép-desi egy gallyról a zöld levélkéket (szeret-nem szeret), de mielőtt a végére jut-na, Darja a porszívóval kiszippantja a ke-zéből az ágat. Ekkor érkezik meg a pro-fesszor a kutyával, aki az előkerülő Bor-mental doktort mindjárt bokán is harapja. Így az egy altatóval átítatott zsebken-dővel elkábítja az állatot. Balkay Géza a kutyamaszkban az első jelenetek során érzékelteti az elvadultságtól a szelidülés felé vezető utat, az új helyzethez és a kulturált környezethez gyorsan adaptá-lódó eb otthonra találását. Ennek a fo-lyamatnak az előadás második felével összevetve lesz majd jelentősége, ahol a kutyából Galambossá átváltozó proletár ellenkező utat jár be. Balkay játékában ekkor kifejezésre jut az alak fokozatos

elvadulása, primitívségének és kulturá-latlanságának feltartóztathatatlan eszka-lációja.

A kutya hamar családtaggá válik. Jelen van a rendeléseken - s zűrzavart is okoz, amikor az első beteg letolja a nadrágját és (ahogy Bulgakov írja) „alatta egészen valószínűtlen alsónadrágra derült fény. Krémszínű volt, kölniszagú, és fekete macskák voltak ráhímezve selyemmel”. Galamb(os) azonban ki nem állhatja a macskákat, így a jelenetben majdnem a betegre (a Hollósi Frigyes által megformált alakra) támad.

Nemcsak e beteg esetében követik Szakács Györgyi jelmezei a Bulgakovnál leírt ruházatot, hanem a többi szereplő-nél is. Galambos jampecruhája, lakkci-pője, a proletárok bőrkabátja, sildes sap-kája, kucsmája és csizmája, a két orvos öltönye stb. megfelel a kisregényben leír-taknak. De sok helyütt jelen van egy apró fíntor, egy az előadás szatirikus szemléletével rokon jelmeztervezői gesz-tus: Fjodor pizsamája hátul „ágyékkötő-ben” végződik, a műtéthez kuktasüveget húznak az operálók, a kultúros kis-lány égőpiros sálát visel stb.

Az első - férfierőtől duzzadó - beteg után a második egy transzvesztita, akiről az előadásban az derül ki, hogy előbb férfiből nővé operáltatta magát, most azonban vissza akarja állítani az eredeti állapotot. (A műnek ez az epizódja a fő-történet „kicsinyített” változata.) Vég-vári Tamás játssza e nőt, sok humorral, de visszafogottan, nem vive el az alak

tást a bohózati megoldások felé. A férfi-nő kettősséget hanghordozásának és gesztusainak éles váltásaival érzékelteti. A jelenetbeli vizsgálat betapintásból áll, a professzor hosszú percekig tartja beva-zelínezett középső ujját a magasba, míg a „hölgy” a szoknyája alatt leügyesked-i magáról a bugyit - miként Bulgakov írja: „suhogó szoknyája alól egy összegyűrt csipkés gombócot dobott ki”.

A vízmotívum kapcsán már felidézett első lakóbizottsági behatolást követően sor kerül az első vacsorára. A színpad kö-zepére a szereplők hosszú ebédlőasztalt gurítanak le (a következő jelenetben ez majd műtőasztalként funkcionál), Darja és Zina terít, a kutya pedig az asztal elé heveredik. Darja a tálaláskor mindig át-lépi a kutyát. Ezt a szokását akkor is megőrzi, amikor a második részben Ga-lambos már az asztalnál ül. Bormental (Máté Gábor) a vacsora elején mohón, szűrcsölvé habzsolja be a kaviáros ke-nyérdarabkákat, míg a professzor rá nem szól. Ez a „kilengés” és a házigazda ta-nító célzatú előadása az étkezésről, a ku-lináris örömről és a gasztronómiáról jelzi azt a változást, amit a fiatalabb nem-zedékhez tartozó tanítvány, Bormental doktor képvisel. Őt már ki kell oktatni, és - mint a kaviáros példa mutatja - fe-gyelmezní is kell. Többek között ezzel a megoldással is jelzi az előadás a szerep-lők kulturáltságának különbségeit és hierarchiáját.

Az első rész az operációval ér véget. Bormental egy láda alakú kofferban

meghozza a friss tetemet, Galambot (miként a játék elején) átítatott kendővel elaltatja, majd az ebédlőasztalt a nézőtérre merőlegesen elgördítik, a kutyát ráfektetik, lepedővel letakarják, és a professzor elkezd a műtétet. Előbb az ivarmirigyeket ülteti át, majd a hypothalamust. (A donorról utóbb kiderül, hogy lumpenfigura volt, a bőröndből előkerül levágott karja, kezében vörös igazolványát szorongatja. Ebből fedi fel kilé-tét Bormental.) Az új társadalmi berendezkedésnek köszönhető zűrzavar jele a műtét közbeni áramszünet. Nosza, Fjodor, a portás előkerít egy tandemet, s tekeri a pedált, hogy a dinamóval fejlesszen a műtétet szükséges áramot. Maga elé ülteti Darját, és együtt tekernek ... A csúcspont után újra kigyúl a fény. (Ezt a betétet, a Darja-Fjodor kettőst Gothár a kisregény egy másik helyéről applikálja a műteti jelenetbe, s az egész áramfejlesztés az ő alkotói leleménye.)

A megfiatalítással kísérletező professzornak arra kell rádöbennie, hogy a műtét nyomán a kutya nem a fiatalodás, hanem az emberré válás irányába változik. Az előadás második részében (a rövid finálét leszámítva) Balkay Géza maszkján már csak a nagy fül és orr emlékeztet a kutyaeredetre, és a sörte haj meg a homlok közepére festett varrat utal az operációra. Galambos itt már teljes emberi alakjában jelenik meg előttünk (a kisregényben Bormental naplója regisztrálja az átalakulást), és a professzor kénytelen állandóan fegyelmezni és szabályozni. Öltözképe ízléstelen, a lakást nem rendeltetésszerűen használja, nem tud kulturáltan étkezni, a bolhákat (az előadásban) megeszi.

Galambos elvtársazza a professzort, ami ellen az ugyan tiltakozik, de az új lény erős szövetségeseire és társakra lel a lakóbizottság forradalmi proletárjaiban. Az ő támogatásával követel magának egy szobát a lakásban, velük énekel a gyűléseken, velük vedeli a vodkát. Az ének az emeleti lakásba mindig alulról hallatszik fel. A kórus hol azt énekl, amit Bormental mond lefekvés előtt búcsúzásul a professzornak: *schlaf gut!*, hol azt, hogy: *bágo!j* (azaz bagoly). Ez utóbbi elhangzása közben a kitörmött madár a szemeit villogtatja a polcon.

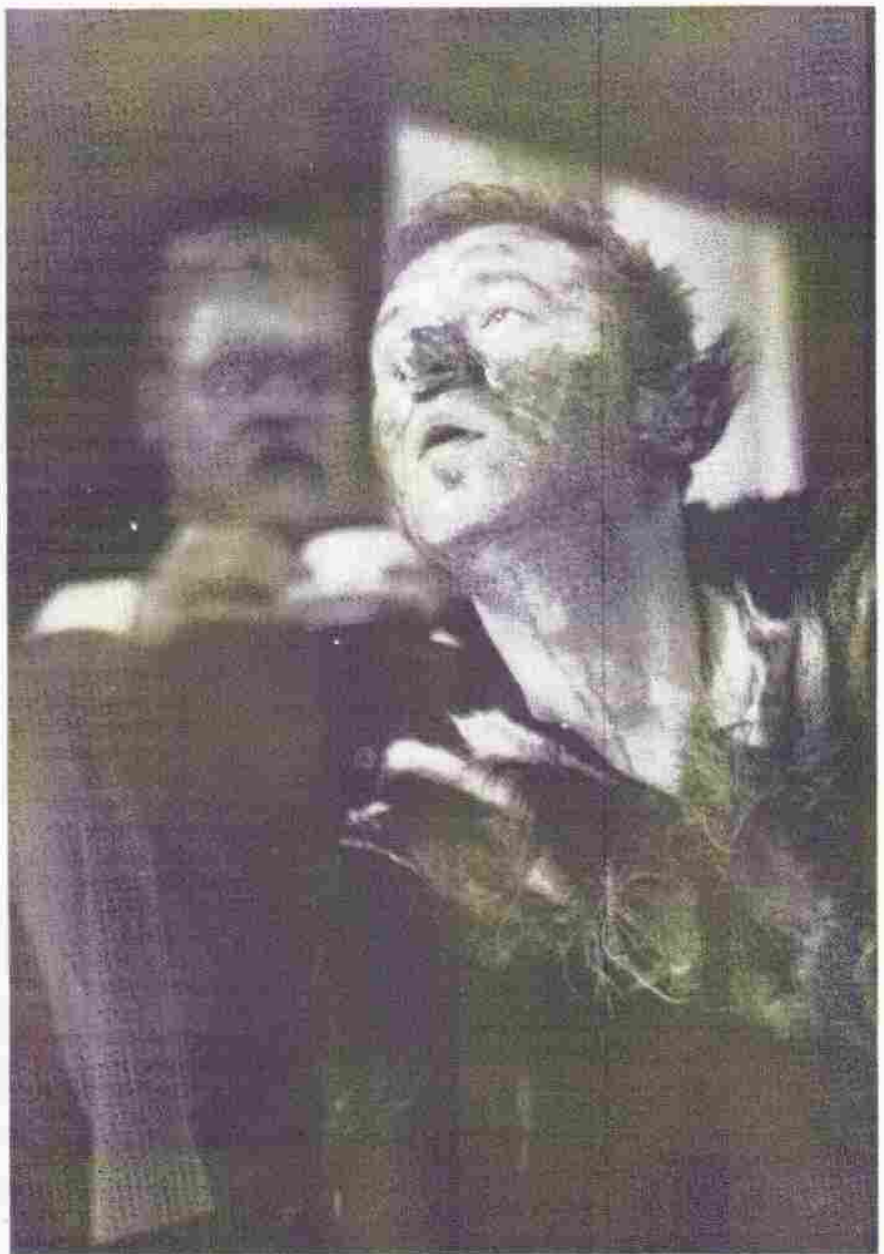
Galambos elállatiasodása a deliriosus jelenetben tetőzik, amelyben megerősöskölja Zinát. A férfi azonban csak egy kultúrkritikai nézőpontból állatiasodik el, másfelől viszont nagyon jól beépül a szovjet társadalomba - sintér, macskapécér lesz belőle. Napokra eltűnik, majd a lakóház kultúrfelelősével (egyben a vállalat gépirónójával) mint jegyesével

tér vissza. A házigazda azonban leleplezi a magát a Kolcsak-fronton megsebesült vöröskatonaként feltüntető férfit - így a kisasszony (Csonka Ibolya) zokogva elmenekül. Amikor a professzor teremménye feljeleníti Preobrazsenszkijt a rendőrségnél, betelik a pohár. A fordított előjelű operációt nem, csak a végeredményt látjuk: a lakásba berontó rend-örök és a lakóbizottságiak hiába keresik Galambost csak Galambot, a kutyát találják. A házkutatásra érkező parancs-

nok ugyanaz az első beteg (Hollósi Frigyes), aki egy jelenettel előbb még jóindulatúan megmutatta a feljelentő levelet.

Bulgakov szatirikus hangvétele jellemzi a Gothár Péter rendezte előadást is. A tanmese mélyén rejlő didaxis komikumá oldódik az együttes munkájában. A színészi alakítások jól szervezett, egységes rendezői stílusnak engedelmesskedő összjátékká válnak, s ugyanez mondható el a látványvilágot alkotó dísz-

Galambos: Balkay Béza (MTI-fotó - Illovsky Béla felvételei)

letről és jelmezről, valamint a zenei effektusokról is. Az itt-ott abszurdba hajló megoldások tovább mélyítik a hatvanégy éve írott mű mára evidenciává vált (vagy váló) igazságát. Gothár - közvetlenül - nem az előadással, hanem a szövegválasztással és az adaptáció elkészítésével politizál. Fogékonysága a kelet-európai irodalom iránt ezúttal is szembe-tűnő. *A Farsang, a Gözfürdő, az Agyó, kedvesem* után most a *Kutyaszív*vel tart tükröt a régió társadalmi-politikai-kulturális folyamatainak és állapotának. Bulgakov művét - annak szellemében - alkotó módon dolgozza át, és teszi a Katona József Színházban otthonos szerzőt ismét egy remek előadás auktora. A rendezés és a dramatizálás egymást erősítő és visszaigazoló megoldásai alkotói műgondról tanúskodnak. A két - egymásra is reflektáló - felvonás motivikus ismétlődésekben, ellenpontozásokban és fokozásokban gazdag. Ilyen erőteljes eleme az előadásnak a bevezetőben említett víz, mely a hálnak élető közege, a padlóra folyva azonban csak kellemetlenséget és zavart okoz. A *Kutyaszív* 1925-ből azt a helyzetet prognosztizálja, amikor semmi sem ott van, ahova való, semmi sem úgy működik, ahogyan kel-lene. Mi már tudjuk, hogy milyen világ az, amelyről a professor így dohog: „Először minden este kornyikálás, aztán a klozetban befagy a lefolyócsó, aztán megreped a gőzfűtés kazánja, és így tovább. Kampec a Kalabuhovnak.” Kampec a kultúrának is - tehetjük hozzá. S groteszk fintorral nyugtázzhatjuk a professor - és az író - hét évtizedes igazságát: „Az összeomlás nem a klozetokban van, hanem a fejekben.”

Mihail Bulgakov: *Kutyaszív* (Katona József Színház)

Hetényi Zsuzsa fordításának felhasználásával színpadra alkalmazta: Gothár Péter. Dísztet: Khell Zsolt m. v. Jelmez: Szakács György. Zene: Selmeczi György m. v. Rendező: Gothár Péter m. v.

Szereplők: Vajda László, Balkay Géza, Újlaki Dénes, Bertalan Agnes f. h., Csomós Mari, Máté Gábor, Hollósi Frigyes, Végvári Tamás, Csányi János f. h., Csonka Ibolya, Csendes Olivér f. h., Ternyák Zoltán, Stohl András f. h., Gazdag Tibor f. h.

KOVÁCS DEZSŐ

Az átmenet gyilkos szatírja

Lublíni színház vendégjátéka
Debrecenben

Nyikolaj Robertovics Erdman *Az öngyilkosának* kaposvári bemutatója ide-jén alaposan zavarba került a kritika s a színházi közvélemény, mert olyan szerző olyan darabjával szembesült - kitűnő előadásban -, akiről és amelyről vajmi keveset tudott azelőtt, s jobbára csak bizonytalan eredetű és ellenőrizhetetlen információk, tények, adatok álltak rendelkezésére a szerzőt s a művet illetően. A húszas évek jeles drámaírójának személynét és művészetét kétségkívül az új keletű politikai nyitás állította az érdeklődés középpontjába, s nemcsak a Szovjetunióban, hanem a kelet-európai országok némelyikében is. Hogy a lengyel színház eléggé érzékenyen és gyorsan reagált e változásokra, az is mutatja, hogy a tegnapelőtt még jószerével ismeretlen drámaszerző két legfontosabb művét, *Az öngyilkost* s *A megbízólevél* (Mandat) címűt is bemutatták Lengyelországban: tavaly egy pozsonyi főiskolás fesztiválon lengyel főiskolásoktól láthattam *Az öngyilkost*, s nemrégiben Debrecenben vendégszerepelt a Juliusz Osterwa nevét viselő lublínai színház, amely *A megbízólevél*t mutatta be 1988 márciusában.

Erdman sokáig eltemetett és csak napjainkban reflektorfénybe került életművében *A megbízólevél* születése megelőzte *Az öngyilkost*: míg az utóbbi drámának igazán viharos és hányattatásokkal teli színpadi sors jutott - emlékezzünk rá, Gorkij és Lunacsarszkij is közbenjáró bemutatása érdekében, s Sztanyiszlavszkij, aki hamar felismerte Erdman drámaírói képességeit, szintén hiába kérlete levélben Sztálint, a bemutatást nem engedélyezte a cenzúra, s a szerző és a darab ellen íróhadjárat kezdődött -, nos, addig *A megbízólevél* diadalmas szakmai és közönségsikert aratott a húszas évek derekának Szovjet-uniójában, mégpedig Vszevolod Mejerhold rendezésében, egy évvel a születése után, 1925-ben. A színház történet tanúsága szerint - megemlékezik erről a szovjet szövegkiadás utószavának írója, Ljubov Rudnyeva a Tyeatr 1987. októberi számában, s Zappe László is, Kritika-beli cikkében - Mejerhold nemcsak felfedezője, támadója és részben mestere volt a szerzőnek, hanem maga is tevő

keny és termékeny inspirátora e dráma megszületésének. Az 1925. áprilisi bemutatót követően a dráma több mint háromszázötven kirobbanó sikerű előadást ért meg Moszkvában, s a sikeres színrevitelt még több is követte. A korabeli politikai berendezkedésről és a Lunacsarszkij nevével fémjelvezhető korai irodalom-politikai irányvonalról is híven tanúskodik e mű társadalmi fogadtatása. 1925-ben, nyolc évvel az októberi forradalom győzelme után adáz politikai-világnézeti viták, művészeti felvirágzás, az avantgárd diadalmas előretörése jellemzik a korabeli szovjet közéletet. Ebben helye lehetett egy, az átmenet társadalmi fonákosságait gyilkos szatíra tárgyává emelő színdarabnak, Erdman bohózatának. S a művészetpolitika mindezt nemcsak eltűrte, hanem Lunacsarszkij - felismerve Erdman drámaírói talentumát - Olaszországba is küldte a szerzőt tanulmányútra. Ott természetesen Gorkijjal is találkozott, aki szintén lelkes híve lett drámaírói művészetének.

A darab történetéhez tartozik, hogy *A megbízólevél* című társadalmi bohózatot tartotta a korabeli hivatalosság az első igazi szovjet komédiának, jóllehet a dráma van olyan mesterien megkomponált, hogy többféle, lényegében alapvetően eltérő olvasatot is elbír.

Miről tudósít hát e korát telibe találó színmű? Elsősorban arról, hogy egy új vagy egy önmagát újnak kikiáltó társadalmi formáció, kevesebb, mint egy évtizeddel létrejött után, a történelmi szükségzerűségeknek megfelelően magában hordozza a múltat, azt, amit meghaladni kíván. Erdman harsány bohózatának komikai alaphelyezetei arra a szituációra épülnek, amelyben a szereplők bár alkalmazkodni kívánnak az új rend kívánalmaihoz, ám társadalmi ösztöneikben, szokásaikban még sokáig az évszázadok óta begyakorolt reflexek szerint cselekszenek.

A drámai bonyodalmak egy esküvő megszervezésével kezdődik. Nagyvezsda Petrovna lányát, Varvárát feleségül kéri Szmétanics polgártárs fia. Az asszony-nak fűszerkereskedése volt a forradalom kitörése előtt, így aztán nem kis nosztalgiával gondol a letűnt-szétzúllott életforma maradványaira. A házasságkötés-kor azonban, az új idők új eszméinek megfelelően, nem a családi fűszerüzlet maradványait kell hozományul vinnie a menyasszonynak, hanem egy kommunista sógort. A testvér, Guljacskin „feláldozza magát”: megpróbál párttagsági könyvet és bolsevik felmenőket produkálni, s ha már ilyen dicső feladatot kapott, diktatórikus hajlamaait is könnyeb-